

זיכרונות מגן העדן

בניגוד לתרבות יוון, תרבות ישראל גורסת שגם עולם הטבע זקוק לתיקון. זהו הסוד של רעיון הטומאה המהווה את אחד העקרונות המרכזיים של ההשקפה היהודית

סמלית בעלת משמעות פסיכולוגית ורוחנית. בקוטב הנגדי לטומאה מצוי אוהל מועד, המקדש, המהווה מעין מודל חלקי של גן העדן האבוד. מתוך כך, מטולקת הטומאה מהמקדש, מקום שבו אין המוות שולט.

המטבע והטבע הכלכלי

ההסתייגות היהודית מתופעות מסוימות המצויות בטבע התנגשה עם הערצת הטבע בתרבות היוונית רומית. רעיון זה בא לידי ביטוי במדרש תנחומא: "מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזו מעשים נאים, של הקב"ה או של בשר ודם?". על כך ענה רבי עקיבא "של בשר ודם נאים". הטבע נותן לאדם את הדיגנים, אך האדם הופך אותם לקמח ואופה לחם. השאלה כלל לא הייתה תמימה. בהמשך שואל טורנוסרופוס על ברית המילה, שהיא התערבות ברורה בתוכנית הטבע:

אמר לו טורנוסרופוס, אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הוולד מהולד ממעי אמו? אמר לו רבי עקיבא: ולמה שוררו [בלב טבור] יוצא עמו והוא תלוי בטנו ואמו חותכו?

השאלה אמנם נוגעת באופן ישיר להתערבות כנגד הטבע במצוות המילה, אך זו נוגעת לתחומים רחבים בהרבה של המוסר, למשל – 'כיצד מרשה לעצמו אדם לתת צדקה, הלא הקב"ה ברא את העולם כך שיהיו בו עניים ועשירים? ברור שמעשה הצדקה מהווה התערבות שפוגעת בשוק החופשי ובכלכלה המוצלחת'. כנגד טענה זו לימד אותנו רבי צדוק הכהן מלובלין שבמילה "מטבע" מסתתרת המילה "טבע". ואכן, גם את הטבע הכלכלי עלינו לבקר ולא לקבל כגורלה. העולם ניתן לאדם כפריקט. עליו לתקנו, ולפני הכול לא לקלקל אותו.

לפני שנים שוחחתי על נושאים אלה עם הצעיר בבניי שיחיה, שהשתתף אז בחוג צפרות. בתגובה לדבריי, הוא שאל אותי: "האמנם חושב אתה שבאחרית הימים הבו הגורד יצנח מהגבהים במהירות של 300 קמ"ש כדי לטרוף עלה חסה?". ברור לי מה הרמב"ם היה עונה: "אגב זאב עם כבש אינו אלא אלגוריה ליחסים שבין בני האדם, הגאולה תהיה גאולת ההיסטוריה האנושית ולא שינוי הטבע". תשובה רציונליסטית זאת לא סיפקה אותי. עדיין אני מאמין בפסוקים כפשוטם. ואולי הבו הגורד ושכמותו, מדי זמן לזמן, ישתתפו בתחרויות צניחה בין המינים השונים, כאשר הפרס יהיה כמובן טרף מושך – רובוט העשוי בשר מלאכותי, שיתן לבו גם את הרגש של הצייר המיתר. ואני תקווה שהוא יצנח.

אנא הצטרפו אליי הפעם למסע בעקבות רעיון הטומאה, המבטא לדעתי את אחד העקרונות המרכזיים של השקפת ישראל. התרבות המערבית מבוססת על השידוך שבין יוון וישראל. שידוך זה התאפשר היות שקיימת קרבה מסוימת בין התרבויות, קרבה שבאה לידי ביטוי בסנינות פילוסופיות שהתפתחו בתקופות מאוחרות יותר, למשל על ידי הרמב"ם, ושהשפיעו במשך מאות בשנים על ההגות העולמית.

אך למרות הקרבה, קיים הבדל יסודי בין התרבויות הממוקד ביחס לטבע. בעולם היווני, מהווה הטבע מקור וקנה מידה. חרף הגוונים השונים שבתרבות יוון, ניתן לקבוע שעל פי תרבות זו קנה המידה למהו טוב, וכמובן מהו יפה, מוגדר על פי קריטריונים של קרבה לשלמות הטבע. לא כך במקרא. הנבואה מרשה לעצמה לבקר את הטבע. ביטוייה הגדול של ביקורת זאת הוא חזון אחרית הימים: "וְגַם יָבֹא עִם פֶּשֶׁל וְגַם עִם גְּדֵי יִרְבֶּץ... וְפָרָה וְרָב תִּרְעָצֶנָה, יִחַדּוּ וְיִרְבְּצוּ יְלֵדֵיהֶן" (ישעיהו יא, רז). בטבע שוררים חוקי הג'נגל, מלחמה ומוות, ולעומת זאת הנבואה פורשת בפנינו את חזון השלום.

להיז את העולם

הנבואה יכלה לעשות זאת לפי שמצאה פרספקטיבה שונה לחיים – הפרספקטיבה של ארכימדס שלימד שאפשר להזיז את האדמה כולה, אם יינתנו לאדם מנוף מספיק ארוך, ונקודת משען מחוץ לכדור הארץ. "הַנְּהַה מְקוֹם אֲתֵי" (שמות לג כא) אומר הקב"ה למשה. כאן כביכול התגלה מקום אחר מעבר לקוסמוס, שיכול לשמש נקודה ארכימדית המאפשרת "להזיז" את העולם. כך, בפרשת גן העדן מתואר טבע איריאלי המהווה מעין ניגוד למציאות שבה אנו חיים, מציאות הווקה לתיקון: "תיקון וקולם". זאת לא רק ביקורת מוסרית כנגד העוולות האנושיות, אלא היא מתייחסת גם לעצם הסבל האנושי והכללי, כמו סבל בעלי החיים, ובכלל למחלה ולכישלון היסודי שבטבע; קיומו של המוות. הטומאה היא המייצגת כישלון זה המובנה בטבע. אבי אבות הטומאה הוא המת. ממנו נובעות או בו קשורות כל הטומאות האחרות. בהתאם למודל המוות מקבלים טומאה גם מצבים מסוימים אחרים, כמו הצרעת והזיבה. הצרעת היא מעין מוות חלקי והזיבה מייצגת את המוות הקשור עם נתינת החיים. גם שכבת הורע הגברית ודם הנידה הנשית מסמלים את מותה של האפשרות ללידה. כך, הטומאה אינה מוצגת לפנינו כנובעת מסכנה לאנשים אחרים, אלא דווקא כמערכת

לו להצטרף ל"אגודה המרכזית", שבה מילא תפקיד מרכזי יותר ויותר עד להגירתו ביולי 1938, בעקבות המאסר בוקסנהאוזן – הגירה שהייתה התנאי לשחרורו מהמחנה. ההקדמה והמבוא תורמים תרומה חשובה לספר ומוסיפים לריוח האישי של רייכמן ידיעה רחבה של עובדות כלליות. מומלץ מאוד לקרוא אותם במלואם ולא להתייחס אליהם כאל נספח בעל מעמד משני בלבד. הערה לשונית קטנה לעורכי התרגום: שירו של הורסט וּסְל "כאשר דם יהודי יתזן מן הסכין" מתועב דיו, גם מבלי לשבש את התרגום לעברית בסלנג ממוצא גרמני "ישפריץ".

גם שנאה היא כוח חיים

ספרו של רייכמן הוא מעין דר"ח אישי על ה"מיני" שואה" שחזו יהודי גרמניה עוד לפני השואה קיבלה את ממדיה המלאים. זה היה מעין קרימון ואת אזהרה ליהודים ולעולם. רייכמן מסיים את ספרו במשל על ה"טובונגן" – המגלשה שמחליקה מגובה רב והשגולש בה, "ברגע שהתיישב, הוא אנוס לגלוש מטה". "מה שנדמה כבלתי נתפס היה למציאות: הפכנו תלושים, איבדנו את הקרקע מתחת רגלנו... הספק בהתקיימותם של ערכים רבים כל מרכסם, כמו הדאגה לקיומנו הפיזי... שש השנים אלה שברו איךספור יהודים אבל לא אותי. גם שנאה היא מקור לכוח חיים... נראה מה ילד העתיד...".

ב־1940 עוד הייתה ברייכמן משאלה כמוסה "לחות בחזרה בתשובה של גרמניה", אבל אמונתו בסיכוי הזה הייתה קלושה:

הפוגרום נהפך למציאות עקובה מדם... אבל העם הגרמני... יגן זה נהפך. הוא מסכים... מתי מעט זועי מים, אולי אפילו סובלים, מתביישים בפירור ורוצים להתמרד. אבל להתמרד ממש מעז רק אדם אחד, אישה... רעיותו של תיאולוג... מוחה עם בנה, ועוזרת 10' בנובמבר לטאטא את שברי חלונות הראווה של בית עסק בבון. האוניברסיטה נוטלת מהבן את הזכות ללמוד בכל אוניברסיטה גרמנית שהיא. האב נשללת הקתדרה שלו. המשפחה מאבדת את מקור פרנסתה ואת מולדתה. אנגליה קלטה אותם. אולם מכיוון שרק גרמני אחד העז – היה קל לשלול ממנו את מקור פרנסתו... הארז הגרמני שתק כשעשו מנהיגו את הצעדים הראשונים לשלילת זכויות יהודים, שתק כשבא הגירוש, ועכשיו, כשרצח מהלך על פני הארץ, הוא מוכרח לשתוק... עכשיו מאוחר מדי... ואת זה הוא כותב ב־1938 או 1940. כאשר הרע ביותר עוד לא התרחש. רייכמן לא שב לגרמניה, אלא רק נסע לשם לאתר השואה כדי לסייע ליהודים הנציילים, להסדיר את זכויותיהם ולהשיב להם את רכושם. באחת השליחויות הללו לגרמניה בשנת 1962 נפטר

בחטף, בגיל 62.

אזרח גרמני ויהודי נרדף

פוגרום נובמבר ומחנה הריכוז

זקסנהאוזן

הנס רייכמן

מגרמנית: גדי גולדברג

יד ושם, 2018, 420 עמ' עמ'